

Antoni Zakrzewski

Żwaniec

Miasta wielu religii.

Topografia sakralna ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej,

pod redakcją Melchiora Jakubowskiego, Maksymiliana Sasa

i Filipa Walczyny, Muzeum Historii Polski, Warszawa 2016, s. 175-178.

Żwaniec

Ta nieduża miejscowość położona jest nad rzeką Żwańczyk, która nieopodal wsi wpada do Dniestru. Po raz pierwszy Żwaniec pojawia się w dokumentach historycznych w 1431 r., kiedy Władysław Jagiełło nadał tę ziemię rycerzowi Swyczkowi z Łęczyna¹. W następnych latach Żwaniec przechodził m.in. na rodzinę Kalinowskich, a potem Lanckorońskich².

Na początku XVII w. zbudowano zamek, który stał się jednym z ogniw łańcucha obronnego Korony i był najbardziej wysuniętą na południe twierdzą kraju³. W 1621 r. Żwaniec (podobnie jak okoliczne wsie) został złupiony przez wojska idące na Chocim pod dowództwem hetmana Jana Karola Chodkiewicza⁴.

W 1646 r. Żwaniec uzyskał od Władysława IV magdeburskie prawa miejskie⁵. W 1653 r. miejscowość stała się schronieniem wojsk polskich Jana Kazimierza, obleganego tu przez Kozaków Chmielnickiego i Tatarów. W 1672 r. zamek został oddany Turkom bez walki i do 1699 r. pozostawał w ich rękach⁶. Sporządzony w 1681 r. spis wykazał ok. 300 mieszkańców, wśród których nie było Żydów⁷. Od lat siedemdziesiątych XVII w. do Żwańca zaczęli napływać Ormianie z Mołdawii i Wołoszczyzny, którzy znacząco wpłynęli na rozwój ośrodka⁸. Ostatecznie miasto zostało doszczętnie zniszczone przez konfederatów w 1769 r., podczas konfederacji barskiej⁹. Liczba ludności zmalała wtedy z 1134 do 395 osób¹⁰. Nie dysponujemy danymi dla tego okresu dotyczącymi wyznania ludności. Na podstawie danych z 1892 r. można stwierdzić, że spośród 2164 mieszkańców największą grupę stanowili unicy w liczbie 1385 (64%), następnie żydzi w liczbie 476 (22%) i łacinnicy w liczbie 303 (14%)¹¹. Po drugim rozbiórce Żwaniec znalazł się w zaborze rosyjskim. Miasto straciło wtedy na znaczeniu. Z zamku do dnia dzisiejszego zachowały się jedynie fragmenty baszty wschodniej i baszta północna. Obok zamku znajduje się bunkier, który przed 1939 r. wchodził w skład tzw. linii Stalina, mającej bronić granic ZSRR.

¹ E. Maryański, *Żwaniec*, [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, 14, Warszawa 1895, s. 872.

² J. Chrząszczewski, *Kościół Ormian polskich*, Katalog zabytków ormiańskich, 1, Warszawa 2001, s. 145–148.

³ E. Maryański, *Żwaniec*, [w:] *Słownik geograficzny*, 14, s. 873.

⁴ J. Chrząszczewski, *Kościół Ormian*, s. 145.

⁵ Tamże.

⁶ M. Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik po Galicyi, Bukowinie, Spiszu, Orawie i Śląsku Cieszyńskim*, Lwów 1919, s. 165.

⁷ D. Kołodziejczyk, *Podole pod panowaniem tureckim. Ejalet kamieniecki 1672–1699*, Warszawa 1994, s. 146.

⁸ J. Chrząszczewski, *Kościół Ormian*, s. 145; J. Tokarski, *Ilustrowany przewodnik po zabytkach kultury na Ukrainie*, 2, Warszawa 2000, s. 261.

⁹ M. Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik*, s. 165.

¹⁰ E. Съцинскій, *Историческія свѣдѣнія о приходохъ и церквахъ Подольской епархіи*, Каменец-Подольскій 1892, s. 273.

¹¹ Tamże.

Mapa 28. Żwaniec na mapie WIG z oznaczeniem obiektów sakralnych: 1. kościół parafialny (dawny kościół ormiański); 2. zamek

Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP

W 1740 r. została ukończona budowa świątyni ormiańskiej pw. Niepokalanego Poczęcia NMP¹². Żwaniec był bardzo prężnym ośrodkiem kultury ormiańskiej. Tutejsi kopiści specjalizowali się zwłaszcza w pięknym ozdabianiu ksiąg liturgicznych¹³. W 1769 r., podczas konfederacji barskiej, kościół został spalony¹⁴. Świątynię odbudowano w latach 1782–1786¹⁵.

Z powodu znaczącego zmniejszenia populacji Ormian w 1800 r. kościół został przekazany rzymskim katolikom (szacuje się, że ostatni Ormianin w Żwańcu zmarł w 1820 r.)¹⁶. Parafia katolicka w Żwańcu została zlikwidowana w 1935 r. Po II wojnie światowej w kościele znajdowało się składowisko złomu i węgla, potem pełnił on funkcję warsztatu mechanicznego. W 1992 r. budynek zwrócono rzymskim katolikom¹⁷.

Kościół jest orientowany. Należy do budowli typu obronnego. Od zachodu wznoszą się dwie wieże na planie kwadratu. Kościół jest budowlą jednonawową z pseudotranseptem. W 1855 r. w przedsionku umieszczono ormiańską płytę nagrobną, przeniesioną tam z posadzki kościoła¹⁸. Nad wejściem do świątyni znajduje się kartusz herbowy z herbami Zadora Lanckorońskich, Korczak Komarów i Dołęga Mostowskich¹⁹. Kościół został odnowiony i odmalowany w 2012 r.²⁰ Z wież rozciąga się malowniczy widok na Dniestr.

¹² J. Chrzęszczewski, *Kościół Ormian*, s. 145; B. Szady, *Geografia struktur religijnych i wyznaniowych w koronie w II połowie XVIII wieku*, Lublin 2010, s. 736.

¹³ J. Tokarski, *Ilustrowany przewodnik*, s. 261.

¹⁴ <http://www.castles.com.ua/zv.html> (dostęp: 26 X 2013).

¹⁵ J. Chrzęszczewski, *Kościół Ormian*, s. 145.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże, s. 147.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże, s. 147, 299.

²⁰ <http://www.castles.com.ua/zv.html> (dostęp: 26 X 2013).

Il. 81. Żwaniec. Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP

W obrębie murów kościoła znajdują się pozostałości po ormiańskim cmentarzu. Do dnia dzisiejszego zachowało się kilka fragmentów płyt nagrobnych.

Greckokatolicka cerkiew pw. św. Trójcy (nie istnieje)

Drewniana cerkiew św. Trójcy została zbudowana w 1708 r., a w 1752 r. nastąpiła jej przebudowa. Podobnie jak inne świątynie w Żwańcu cerkiew została spalona w 1768 r. Nowa kamienna budowla została wybudowana w latach 1782–1790 i odrestaurowana w 1880 r. Dziś cerkiew nie istnieje, została rozebrana przed 1914 r.²¹

²¹ W. Kołbuk, *Kościół wschodnie na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej 1772–1914*, Lublin 1992, s. 589; http://www.pslava.info/ZhvanecS_CerkvaSvTrijci,270437.html (dostęp: 28 X 2013);

Grekokatolicka cerkiew pw. Zmartwychwstania Pańskiego (nie istnieje)²²

Drewniana cerkiew została zbudowana w 1720 r. Spalona w 1768 r., podczas konfederacji barskiej, nigdy nie została odbudowana.

Synagoga (nie istnieje)²³

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego podaje, że we wsi znajdowały się synagoga i cztery żydowskie domy modlitewne²⁴. Niestety, brak informacji, gdzie stała synagoga.

Kościół pw. św. Krzyża (nie istnieje)

Budowa drewnianego kościoła została ukończona w 1740 r. Kościół spłonął w 1768 r., podczas konfederacji barskiej. Świątynia nie została odbudowana, a katolicy przenieśli się do byłego kościoła ormiańskiego²⁵. Niestety, brak informacji, gdzie znajdował się ten kościół.

<http://www.myslenedrevo.com.ua/studies/xramypod/28kamjanec.html> (dostęp: 28 X 2013).

²² E. Сьцинській, *Историческія*, s. 273; B. Szady, *Geografia struktur*, s. 736.

²³ E. Maryański, *Żwaniec*, [w:] *Słownik geograficzny*, 14, s. 873.

²⁴ Tamże.

²⁵ www.pslava.info/KamenecPodilRn_ZhvanecS,270182.html (dostęp: 28 X 2013).